ЖЕРТВА, ПОТЕРПІЛИЙ, ПОСТРАЖДАЛА ОСОБА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ У ПРАВОВОМУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСАХ

Устінова А. П., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.04.15 Check for updates

Анотація. У тезах проаналізовано зміст та особливості вживання понять «жертва», «потерпілий» і «постраждала особа» у правовому та психологічному дискурсах. Авторка встановлює, що поняття «потерпілий» має чіткий юридичний зміст, визначений статтею 55 Кримінального процесуального кодексу України і пов'язаний із конкретним процесуальним статусом особи в кримінальному провадженні, тоді як «жертва» (за І. М. Ткаченко) є ширшою кримінологічною і віктимологічною категорією, що охоплює соціальні, поведінкові та віктимологічні характеристики особи незалежно від наявності процесуального статусу. Авторка окремо розкриває зміст поняття «постраждала особа», яке використовується в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та в законодавстві щодо насильства за ознакою статі для позначення людини, яка зазнала насильницьких дій, незалежно від її статусу в конкретному кримінальному провадженні. Авторка доходить висновку, що проблему термінологічної неузгодженості слід вирішувати не через вибір одного універсального поняття, а через функціональне розмежування термінів відповідно до мети їх використання кожною професійною групою (юристами, психологами, соціальними працівниками, віктимологами).

Ключові слова: жертва, потерпілий, постраждала особа, кримінальне процесуальне право, віктимологія, термінологічна неузгодженість

Постановка проблеми. Проблема визначення та розмежування понять «жертва», «потерпілий» і «постраждала особа» має міждисциплінарний характер і перебуває на перетині права, психології, кримінології, віктимології та соціальної роботи. Необхідність чіткого використання зазначених термінів зумовлена тим, що вони описують особу, яка зазнала шкоди або негативного впливу, проте акцентують увагу на різних аспектах її становища. У правовому дискурсі термінологія переважно пов'язана з юридичним статусом особи, характером заподіяної шкоди та можливістю реалізації процесуальних прав. У психологічному та віктимологічному дискурсі більша увага приділяється переживанню шкоди, наслідкам травматичного досвіду, поведінці особи, її взаємодії із соціальним середовищем і процесу відновлення.

Мета. Проаналізувати зміст та особливості вживання понять «жертва», «потерпілий» і «постраждала особа» у правовому та психологічному дискурсах, визначити їхні спільні й відмінні ознаки та обґрунтувати необхідність чіткого розмежування цих термінів у міждисциплінарному контексті.

Актуальність проблеми посилюється тим, що одна й та сама особа в різних контекстах може називатися потерпілим, жертвою або постраждалою особою. При цьому ці терміни не завжди є взаємозамінними. Неврахування їх змістових відмінностей може спричиняти термінологічну невизначеність у наукових дослідженнях, нормативно-правових актах, документах правоохоронних органів, роботі психологів та фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу.

Жертва. Поняття «жертва» має значно ширше та менш однозначне застосування. У кримінології та віктимології ним традиційно позначають особу, яка зазнала шкоди внаслідок кримінального правопорушення. Водночас у науковій літературі немає повної єдності щодо співвідношення понять «жертва» і «потерпілий». Наприклад, І. М. Ткаченко зазначає, що в основі кримінологічного поняття «жертва» знаходиться кримінально-правове поняття «потерпілий», однак жертва може характеризуватися також ознаками, які не мають безпосереднього кримінально-правового значення [3]. Таким чином, категорія «жертва» дозволяє розглядати особу не лише через її юридичний статус, а й через соціальні, поведінкові та віктимологічні характеристики. Водночас у наукових працях зустрічається ширше розуміння жертви як особи, яка зазнала негативного впливу не лише внаслідок злочину, а й у результаті інших несприятливих подій та обставин.

Потерпілий. У кримінальному процесуальному праві України поняття «потерпілий» має чітко визначений юридичний зміст. Відповідно до статті 55 Кримінального процесуального кодексу України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. В окремих випадках потерпілим може бути юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Тому термін «потерпілий» характеризує не лише факт заподіяння шкоди, а й конкретний процесуальний статус особи в межах кримінального провадження. Важливою особливістю є те, що права та обов'язки потерпілого виникають у визначеному законом порядку. Отже, поняття «потерпілий» не можна повністю ототожнювати з будь-якою особою, яка фактично зазнала негативних наслідків кримінального правопорушення. Юридичне поняття передбачає наявність визначених законом підстав та відповідної процесуальної процедури [1]. Саме ця ознака відрізняє його від ширших соціально-психологічних понять.

Постраждала особа. Поняття «постраждала особа», на відміну від терміна «потерпілий», широко використовується у законодавстві, що регулює сферу запобігання та протидії насильству. Зокрема, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (стаття 1) визначає особу, яка постраждала від домашнього насильства, як особу, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі [2]. Закон охоплює фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство, а тому відповідна термінологія орієнтована насамперед на факт зазнання насильства та необхідність забезпечення безпеки, допомоги й захисту. Подібний підхід використовується і в законодавстві щодо насильства за ознакою статі. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає особу, яка постраждала від насильства за ознакою статі, як особу, яка зазнала такого насильства. Отже, термін «постраждала особа» використовується для позначення людини, яка зазнала негативного впливу насильницьких дій, незалежно від того, чи має вона статус потерпілого у конкретному кримінальному провадженні [2].

Проблема термінологічної неузгодженості проявляється у тому, що однакові слова можуть використовуватися різними професійними групами з різним змістовим наповненням. Для юриста термін «потерпілий» насамперед пов'язаний із процесуальними правами та обов'язками. Для психолога центральним може бути психічний стан людини, її переживання, ресурси, механізми подолання та наслідки травматичного досвіду. Для соціального працівника поняття «постраждала особа» може бути пов'язане з потребою в безпеці, соціальних послугах і захисті. Для віктимолога «жертва» є об'єктом дослідження процесів віктимізації, віктимності та взаємодії особи із ситуацією і середовищем. Тому механічна заміна одного терміна іншим може призводити до втрати важливого змістового аспекту. Зокрема, називати кожну постраждалу особу

«потерпілим» некоректно, якщо йдеться не про відповідний юридичний статус. Так само не кожна особа, яка пережила несприятливу подію, повинна автоматично визначатися як «жертва» у кримінально-правовому значенні. Водночас звуження поняття людини лише до процесуального статусу «потерпілого» може не відображати психологічних та соціальних наслідків пережитої ситуації [4]. Отже, термінологічна точність має не лише академічне, а й практичне значення.

Висновки.

Отже, проблему неузгодженості термінології доцільно розглядати не як необхідність вибору одного універсального поняття, а як потребу у функціональному розмежуванні термінів відповідно до мети їх використання. Таким чином, «жертва», «потерпілий» і «постраждала особа» є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями. Їхня відмінність визначається передусім сферою застосування, метою використання та аспектом становища людини, на якому зосереджується відповідний дискурс. Узгоджене використання цих термінів сприятиме точнішому науковому опису явищ віктимізації, належній реалізації прав постраждалих осіб та більш коректній психологічній комунікації. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення міждисциплінарного понятєвого апарату, який дозволив би узгодити правові, психологічні, соціальні та віктимологічні підходи до позначення осіб, які зазнали шкоди.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 20.09.2026).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 20.09.2026).

3. Ткаченко І. М. Співвідношення потерпілої особи і жертви кримінального правопорушення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 234–241. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.37

4. Шакун В. І. Лінгвістична віктимологія. Нове українське право. 2025. № 4. С. 152–160. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.19

Victim, Injured Party, Affected Person: An Interdisciplinary Delineation of Concepts in Legal and Psychological Discourse

Ustinova A. P.

Abstract. The paper analyses the content and specific usage of the concepts of 'victim', 'injured party' (poterpilyi), and 'affected person' in legal and psychological discourse. The author establishes that the concept of 'injured party' has a clear legal content, defined by Article 55 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and tied to a specific procedural status of a person in criminal proceedings, whereas 'victim' (according to I. M. Tkachenko) is a broader criminological and victimological category that encompasses the social, behavioural, and victimological characteristics of a person regardless of whether a procedural status exists. The author separately reveals the content of the concept of 'affected person', used in the Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence" and in the legislation on gender-based violence to denote a person who has experienced violent acts, irrespective of their status in a specific criminal proceeding. The author concludes that the problem of terminological inconsistency should be resolved not by choosing one universal concept, but through the

functional delineation of terms according to the purpose of their use by each professional group (lawyers, psychologists, social workers, victimologists).

Keywords: victim, injured party, affected person, criminal procedure law, victimology, terminological inconsistency

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Устінова А. П. Жертва, потерпілий, постраждала особа: міждисциплінарне розмежування понять у правовому та психологічному дискурсах. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 4 (64). С. 85–88. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.04.15.